

რუსუდან რამიშვილი

ენობრივი პოლიტიკა ირანში

ირანის ისლამური რესპუბლიკა მრავალეროვანი ქვეყანაა. სპარსული ენა მშობლიურია ირანის მოსახლეობის 57%-სათვის (40 მილიონზე მეტი ადამიანისათვის), დანარჩენი მოსახლეობისათვის (ირანში სახლობს 75 მილიონზე მეტი კაცი) სპარსული მეორე ენაა. მათ შორის არიან როგორც ირანულენოვანი ხალხები (ქურთები, ბელუჯები, ლურები, მაზანდარანელები...), ისე არაირანულენოვნები (აზერბაიჯანელები, თურქმენები, არაბები, ქართველები, სომხები...).

სპარსული ირანის ისლამური რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაა. X-XI საუკუნიდან სპარსული ასრულებდა საერთაშორისო ურთიერთობების, კულტურისა და მეცნიერების ენის ფუნქციას აღმოსავლურ ისლამურ სამყაროში. მას დიდი გავლენა ჰქონდა რეგიონის ყველა ენაზე – დაწყებული თურქეთიდან, კავკასიიდან და ყირიმიდან, დამთავრებული ცენტრალური აზიითა და ინდოეთით.

უნდა აღინიშნოს, რომ ისლამურ რევოლუციამდე სპარსული მხოლოდ დე ფაქტო ასრულებდა მრავალნაციონალური ქვეყნის სახელმწიფო ენის ფუნქციას. რევოლუციის შემდგომ პერიოდში გამყარდა სპარსული ენის სტატუსი და ახალი კონსტიტუციის მიხედვით (1979 წ.) გამოცხადდა ირანის ისლამური რესპუბლიკის სახელმწიფო ენად.

ისლამურ რევოლუციამდე ირანში უპირატესობა ენიჭებოდა ევროპულ ენებს, განსაკუთრებით ინგლისურს. 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ ევროპულმა ენებმა ადგილი დაუთმო არაბულს, რომელმაც გაბატონებული ადგილი დაიკავა უცხო ენათა შორის.

რევოლუციის შემდგომ ირანში სპარსული ენის განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორად გვევლინება მისი ურთიერთობა არაბულ ენასთან. აქამდე არაბულს, რომელმაც დიდი გავლენა მოახდინა სპარსულზე მისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, ირანში არანაირი სტატუსი არ ჰქონია. გარკვეულ პერიოდში, კერძოდ, 1935-1941 წლებში, ირანში გაჩნდა პურისტული ტენდენციები, რომელიც მიმართული იყო არაბიზმების წილის შემცირებისაკენ სპარსულ ენაში. ირანის ისლამური რევოლუციის შემდეგ ოფიციალურად ამაღლდა არაბული ენის ფორმალური სტატუსი. ირანის 1979 წლის კონსტიტუციით (მე-16

ნაწილი, მე-2 სტატია), არაბული ენის სწავლება აუცილებელი იყო ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების ყველა კლასში. ამგვარად, არაბული რელიგიურ ურთიერთობათა ენიდან თანდათანობით იქცა მნიშვნელობით მეორე საურთიერთო საშუალებად.

ტოტალურმა ისლამიზაციამ ქვეყნის კულტურული ცხოვრების ყველა სფეროში დიდი გავლენა მოახდინა სპარსულ ენაზე, პირველ რიგში, მის ლექსიკურ-სემანტიკურ სტრუქტურაზე. სპარსულში სულ უფრო და უფრო ხშირად იხმარებოდა რელიგიური და რელიგიურ-ფილოსოფიური ტერმინები. ენაში დამკვიდრდა თავისებური „ისლამური სტილი“, ხშირად გამოიყენებოდა არაბული მსხვერუელი მრავლობითის ფორმები.

ბოლო წლების განმავლობაში ირანის ხელისუფლება დიდ ყურადღებას უთმობს სპარსული ენის განვითარებასა და ფუნქციონირებას. ეს არის ირანის სახელმწიფოს ენობრივი პოლიტიკა, რომელიც მიმართულია სპარსული ენის, როგორც ერთადერთი სახელმწიფო ენის, პოზიციის განმტკიცებისაკენ. **სპარსული ენის განვითარება ირანის ხელისუფლების მიერ მოიაზრება, როგორც ერთ-ერთი ღონისძიება ქვეყნის ერთიანობის შესანარჩუნებლად.**

სპარსულის ლექსიკური შედგენილობა ივსება ახალი ტერმინებით, რომლებშიც ასახულია თანამედროვე ტექნოლოგიის ტერმინები. ირანში ცდილობენ, მიაღწიონ მდგომარეობას, როცა ყველა ახალი ცნება გადმოცემული იქნება სპარსული ძირებითა და სპარსული მაწარმოებლებით. ასე შეიქმნა რიგი სიტყვებისა, როგორებიცაა : یارانه – iārāne – სუბსიდია; رایانه – rāi āne – კომპიუტერი; کاربر – kārbar – პროვაიდერი ; خودرو – xodrrou – ავტომობილი; پایانه – pāyāne – ტერმინალი ; مردمسالاری – mardomsālāri – დემოკრატია; چاپگر – čāpgar – პრინტერი; چارخب – čarxbāl – ვეტმფრენი; تراشه – arāše – ჩიპი.

ტერმინოლოგიის შექმნის საქმეში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ირანის სამი აკადემიის როლი. პირველმა აკადემიამ, ანუ ირანის აკადემიამ (1935-1941) თავისი მოღვაწეობა დაიწყო უცხოენოვან სიტყვათაგან სპარსული ენის გაწმენდით, განსაკუთრებით არაბიზმებისაგან. ამ აკადემიის მოღვაწეობის პერიოდში ჩაეყარა საფუძველი სამეცნიერო-ტექნიკურ ტერმინთა შექმნას. პირველი აკადემიის მიერ შექმნილი ტერმინები შესულია რუსულ-სპარსულ და სპარსულ-რუსულ ლექსიკონებში.

მეორე აკადემიამ, ანუ ირანის აკადემიამ (1970-1980) სპარსული ენის ლექსიკური ფონდი შეავსო ახალი სიტყვებით, რომლებიც იხმა-

რება ევროპულ და არაბულ ენათა პარალელურად. შეიქმნა სინონიმთა მთელი რიგი, თუმცა ზოგი მათგანი ვერ დამკვიდრდა სპარსულში.

რევოლუციის შედგომ ირანში სპარსული ენისა და ლიტერატურის აკადემიის (მესამე აკადემიის) დაარსება მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო სპარსული ენის განვითარებისა და ენობრივი პოლიტიკის გატარებისათვის. აკადემიას, რომელიც ოფიციალურად 1990 წელს დაარსდა, კულტურული რევოლუციის საბჭოს გადაწყვეტილებით, მრავალი სამეცნიერო და სახელმწიფო დაწესებულების ხელმძღვანელობა დაეკისრა. **მისი მთავარი პრინციპია სპარსული ენის განმტკიცება და დაცვა, ეროვნული დამოუკიდებლობის შენარჩუნება და ქვეყნის სამეცნიერო პოტენციალის განვითარება.** სპარსული ენისა და ლიტერატურის აკადემიის ძირითადი ამოცანაა სპარსული ენის ლექსიკური შედგენილობის შევსება, პირველ რიგში, ტერმინების ხარჯზე. სპარსულისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია სპეციალური ტერმინოლოგიის შექმნა, რომელიც საშუალებას მისცემს, ჩაანაცვლოს უცხოენოვანი ნასესხები ტერმინები.

უნდა აღინიშნოს, რომ აკადემიის მიდგომა ტერმინთშემოქმედების მიმართ არაერთგვაროვანია. უცხოენოვან ტერმინთა შექმნის მომხრეები წინააღმდეგობას ხვდებიან იმ ენათმეცნიერთა მხრიდან, რომელთა აზრითაც, ყველა ნასესხებ ტერმინს არ უნდა ჩაენაცვლოს შესაბამისი სპარსული ვარიანტი. ერთსულოვნება მხოლოდ ევროპული ტერმინების მიმართ დამოკიდებულებაშია, მათ განდევნას ყველა მხარს უჭერს.

დასავლეთ ევროპული ლექსიკის მიმართ განსაკუთრებით პრინციპული პოზიცია უკავია ქვეყნის რელიგიურ ლიდერს, აიათოლა ალი ხამენეის, რომელიც მას (დასავლეთ ევროპის ლექსიკის შემოქრას) “დასავლეთის კულტურული ექსპანსიის” რეციდივად, “თავისებურ შხამად” მიიჩნევს. ამ კონტექსტში უნდა აღინიშნოს ისლამური საბჭოს კრების გადაწყვეტილება (ირანის პარლამენტისა), რომლითაც 1995 წლის 18 ოქტომბრიდან უნდა აიკრძალოს დასავლეთ ევროპული ლექსიკის გამოყენება სახელმწიფო დაწესებულებებში.

ირანის ხელისუფლება დიდ ყურადღებას უთმობს სპარსული ენის გავრცელებას საზღვარგარეთ, რომელსაც ხელმძღვანელობს სპეციალური სახელმწიფო სტრუქტურა – ისლამური კულტურისა და კავშირის ორგანიზაცია (sazmane farhang va ertebatate eslami). მის შემადგენლობაში შედის საზღვარგარეთ სპარსულის გავრცელების ცენტრი. ამ ცენტრის თანამშრომლები მუშაობენ სხვადასხვა ქვეყანაში ირანის

კულტურულ წარმომადგენლობებში. ირანში დიდი ტირაჟით გამოდის მრავალტომეული ინგლისურენოვანი სპარსული ენის სახელმძღვანელოები უცხოელ სტუდენტთა და სპეციალისტთათვის.

საკმაოდ ნაყოფიერია ირანის ისლამური რესპუბლიკის საელჩოს კულტურის განყოფილების მუშაობა თბილისშიც. ამ განყოფილების ინიციატივით ისწავლება სპარსული ენა თბილისის რამდენიმე სკოლაში (I გიმნაზიაში, 51-ე, 55-ე, 195-ე საჯარო სკოლებში); სკოლის მოსწავლეებისა და პედაგოგებისათვის ირანის დაფინანსებით ეწყობა ექსკურსიები ირანში ამ ქვეყნის კულტურის გასაცნობად; ირანის საელჩოს კულტურის განყოფილებაში გახსნილია სპარსული ენის შემსწავლელი უფასო კურსები; ეწყობა ირანული ფილმების ჩვენება; უნივერსიტეტებიდან სტაჟირებაზე იგზავნებიან სტუდენტები ირანის უნივერსიტეტებში.

სპარსული ენის ფართო პროპაგანდა გაშლილია როგორც ტრადიციულ ისლამურ ქვეყნებში, ასევე იმ ქვეყნებშიც, რომელთაც ირანთან ისტორიული ფესვები აკავშირებთ.

ლიტერატურა

В. И. Месамед, Фарси как интегрирующий фактор в Исламской Республике Иран;

Терминологическое строительство в Иране, тема диссертации и автореферата по ВАК 10.02.22, кандидат филологических наук Алиреза Акбарипур

"Vājehā-ye mosavveb-e farhangestan-e zabān va adab-e farsi" (Vājehā-ye omumi - 1). - Tehrān, 1997. — واژه‌های مصوّب فرهنگستان زبان و ادب فارسی

Osul va zavābet-e vājegovini hamrāh bā šarh-o touzihāt. - Tehrān, 1376/1997 — اصول و ضوابط واژه گزینی همراه با شرح و توضیحات

Rusudan Ramishvili

Terminology Questions in Iran

Summary

Persian language, the leading regional language in the past centuries, encounters terminology issues as well. It is of utmost importance for Persian language to develop specific terminology to become able to substitute foreign loanwords.

In Iran, the efforts are made to reach the condition when every single new concept is expressed using Persian word stems and Persian derivational suffixes or affixes.

Three Iranian Academies have played particularly important roles in creation of terminology. The first academy or the Academy of Iran (1935-1941) started its functioning with removing foreign words, especially Arabic ones, from Persian language. The foundation for creation of scientific-technical terms was laid during the period of functioning of this academy.

The second academy or the Academy of Iran (1970-1980) filled the lexical fund of Persian language with words that are used in parallel with European and Arabic languages. The academy has created a wide range of synonyms though certain words failed to establish themselves in Persian.

The key task of the Academy of Persian Language and Literature (the third academy) is to fill the lexical storage of Persian language and firstly, its terminological part.